

Jak propojit environmentální vědy a umění?

Úvahy Jan van Boeckela nad různými podobami racionality

Jana Dlouhá

Envigogika 17 (1) – Inspirace / Inspirations

Published/ Publikováno 18. 7. 2022

<http://dx.doi.org/10.14712/18023061.647>

Abstrakt

Jan van Boeckel ve svých článcích i tvorbě zkoumá možnosti umění, které by pomohly hlouběji pochopit biologické jevy, například na základě vlastního (smyslově založeného) prožitku nebo se zapojením imaginace. Právě tu mohou podpořit umělecké activity, které přijímají pochyby a chyby jako jednu z cest poznání.

Klíčová slova

Umění; biologie; tělesnost; neurčitost.

Abstract

In his articles and artworks, Jan van Boeckel explores how art could help to gain a deeper understanding of biological phenomena, for example through personal (sensory) experience or by engaging the imagination. This imagination can be supported by artistic activities that involve doubt and error as one of the paths to knowledge.

Keywords

Art; biology; embodied experience; uncertainty.

Jaký význam může mít propojení environmentální výchovy s uměním? Jan van Boeckel¹ v něm vidí především možnost zapojit (do procesu učení) své smysly a představivost – na rozdíl od práce s vědeckými poznatky, které jsou předem dané, neinspirují (k akci). Musíme se naučit znovu vnímat (jak dokládá Meri-Helga Mantere). Co je k tomu potřeba: zastavit se, být potichu, mít čas a cítit se psychologicky bezpečně. Zakoušet a reflektovat neznámé, které je někdy divoké a nebezpečné. Otevřenost smyslů znamená připustit si krásné i nechutné, mírné nebo ohrožující. To vše obnáší dialog s přírodou.

Věda sice říká, co je „vědecky správné“, ale nejdříve musela taky projít cestou omylů (a zůstat k nim otevřená i poté, co objevila vědeckou „pravdu“). Tuhle strastiplnou cestu terénem nejistot a slepých uliček nevidíme, a tak o nich ani neuvažujeme. Věda propojená s uměním ale může rozvíjet celostní pohled (a tedy obecný názor a povědomí), a usnadňovat pochopení takových environmentálních konceptů jako je vzájemná závislost, systémové myšlení, a udržitelnost obecně. [Zatímco se věda zabývá objektivizovanými předměty], skrze umění lze lépe porozumět přírodním procesům.

Environmentální problémy jsou nejen záležitostí biologie a dalších (víceméně exaktních) věd, ale též estetiky (finský přístup). Jejím prostřednictvím se zvyšuje environmentální sensitivity. Dostupná literatura (například práce Timo Jokela z Finska) uvádí četné příklady využití uměleckých metod v environmentálním vzdělávání; zde se (podle Taylora) nabízí umělecké formy environmentálního aktivismu. Lisa Lipset považuje umění za „transformativní způsob vědění“ (změny pocítujeme na sobě, rozumíme vnějšímu světu skrze sebe a své vztahy k více-než-lidskému světu). John Seed navrhuje, že můžeme rozšířit svou identitu tak, že zahrne přírodu. Umění je tak jedním z důležitých východisek pro utváření živého a odpovědného vztahu k přírodě.

Člověk prostřednictvím umění přijímá více podnětů z vnějšího světa; odkládá pak svého „autopilota“, učí se zvládat okamžité situace. Zapojuje nové roviny vědomí – emocionální, symbolickou a tvořivou dimenzi racionality. To s sebou nese i určitá nebezpečí – otevírají se tak „hlubiny duše“, někdy by pak (při práci s žáky a studenty) bylo potřeba mít kvalifikaci arteterapeuta. Obecně ale hluboké ponoření do uměleckých aktivit obnovuje a vyživuje nadšení a radost z procesu učení.

Jan van Boeckel se v praxi zabývá „divokou malbou“ (wildpainting) a dalšími postupy, při nichž je možno neotřele reflektovat přírodu a děje v ní probíhající. Přitom zkoumá dopad uměleckých aktivit na účastníky svých seminářů a workshopů. My zde představujeme jeden z jeho programů – workshop „Metamorfózy organických forem“, v němž účastníci hledají chybějící články mezi „vývojovými stadii“ svých výtvorů. Jeho autor k tomu mimo jiné podotýká:²

Podle Freuda podporuje umění „primární procesy“ – uvolňuje se volný proud mentální energie (což je podpovrchový, neuvědomělý proces). Pallasmaa k tomu podotýká, že myšlení je založeno smyslově, zapojuje celé tělo. Workshop „Metamorfózy organických forem“ vychází mj. z myšlenek Johna Keatse a jeho „teorie negativních schopností“ – ta spočívá v myšlence, že zvláštní schopnosti se mohou rozvinout, když člověk umí existovat uprostřed nejistot, mystérií, a pochyb, aniž by vyžadoval oporu ve faktech a příčinách. Takový člověk je ve stavu kontemplace bez nároku na možná řešení. Toleruje víceznačnost – smývání ostrých hranic mezi koncepcemi, vjemy a hypotézami. Vnímá skutečnost neotřele, beze stínu předsudků – dokáže vytvářet souvislosti, které nemusí být logické,

¹ Zde uvádáme některé myšlenky z článku: van Boeckel, J. (2017). Practicing active non-activeness in the facilitation of arts-based environmental education. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, (84). Autory, kteří jsou v něm citováni, uvádíme pouze jmény – citace viz původní text.

² Ve stručném shrnutí následujícího článku pracujeme s citacemi stejně, jak u předchozího textu: van Boeckel, J. (2019). Linking the missing links: An artful workshop on metamorphoses of organic forms. In *Why Science and Art Creativities Matter* (pp. 245-265). Brill.

ale mohou spojovat (např. různé živé entity vzájemně mezi sebou). Taková často až paradoxní spojení – například dvou nesouvisejících jevů, slov – považuje Gianni Rodari za zdroj imaginace. Možnost suspendovat jednostranné kognitivní porozumění světu je osvobozující.

Příkladem využití těchto myšlenek je workshop „Metamorfózy organických forem“, v jehož průběhu mají účastníci za úkol vytvořit z hlíny „chybějící článek“ mezi zcela nesouvisejícími výtvary. Workshop používá otevřený proces tvorby, metodicky patří k tzv. „chudé pedagogice“, která v minimální možné míře spoléhá na autoritu učitele (uplatňovanou například formou rad a pokynů). Popis workshopu uvádí text [Metamorfózy organických forem](#).